

Petra Broomans
Scandinavisch Instituut
Rijksuniversiteit Groningen

STINA ARONSON EN HET MANNELIJK MODERNISME

De laatste jaren is de positie van vrouwelijke auteurs in de literatuurgeschied-schrijving onderwerp van onderzoek. In Scandinavië debuteerden in de afgelopen twintig jaar - net als in de jaren tachtig van de vorige eeuw - veel vrouwelijke auteurs.¹ Tegelijkertijd is er sinds de jaren zestig een enorme toename van secundaire literatuur over vrouwelijke auteurs, waaronder de vrouwen-literatuurgeschiedenissen die in de afgelopen tijd in de Scandinavische landen zijn uitgekomen.² Tot nu toe blijkt echter een en ander onvoldoende weerslag te vinden in algemene overzichtsartikelen en standaardliteratuurgeschiedenissen. Illustratief in dit opzicht was de presentatie - vijf jaar geleden op de Scandinavistendagen in Gent - van de stand van zaken binnen de moderne Deense, Noorse en Zweedse letterkunde, waar één vrouwelijke auteur werd besproken en daarnaast nog één geparodieerd. In de discussie die daarop volgde werd dit door de betreffende inleiders - Erik Skyum-Nielsen, Rolf Brandrud en Jan Myrdal - erkend, maar zij zagen geen aanleiding om in de gedrukte versie van hun lezingen een correctie aan te brengen of naar de discussie te verwijzen.³

Een zelfde voorbeeld van bewust of onbewust uitsluiten van vrouwelijke auteurs vinden we in een overzichtsartikel in *Allt om böcker* over moderne Zwitserse literatuur.⁴ In de inleiding wordt op een ietwat omslachtige wijze uitgelegd waarom de auteur geen Zwitserse schrijfsters gaat bespreken. Hij stelt dat de vrouwelijke auteurs vanuit een andere, speciale vraagstelling be-

studeerd moeten worden en doet - zo schrijft hij - hiermee indirect een oproep tot een dergelijke studie. De auteur verheft hiermee tevens impliciet literatuur geschreven door mannen als norm en hij verwijst vrouwelijke auteurs naar een aparte canon, hetgeen een goed voorbeeld is van sexe-specifieke behandeling. De consequentie van dit soort artikelen is duidelijk, de betreffende vrouwelijke auteurs zullen moeilijker tot de canon kunnen doordringen. Worden ze wel in de literatuurgeschiedenissen opgenomen, dan zullen ze veelal in een apart hoofdstuk besproken worden.

De pilotstudy, die mede in het licht van de Scandinavistendagen in Gent, in 1985 aan het Scandinavisch Instituut in Groningen door Janke Klok, Jytte Kronig en mijzelf werd gestart, had als doelstelling de gesignaleerde asymmetrische behandeling van vrouwelijke auteurs te toetsen.⁵ De standaardliteratuurgeschiedenissen werden als uitgangspunt genomen en in een vervolgonderzoek, waarin Henk van der Liet participeerde, werd op basis van content analysis een beschrijvingsmodel ontwikkeld waarmee de beschrijving van vrouwelijke auteurs in kaart gebracht kan worden. Voor de totstandkoming van dit model verwijs ik naar het artikel met het model als bijlage in het *Tijdschrift voor Skandinavistiek* (1988).⁶ Voor de lezing 'Eeuwig zingen de schrijfsters', gehouden in samenwerking met Janke Klok op 17 oktober 1989, gebruikte ik het beschrijvingsmodel voor de analyse van enkele tekstfragmenten over een aantal Zweedse schrijfsters - waaronder de auteur Stina Aronson - in Zweedse literatuurgeschiedenissen.⁷ Het deelonderzoek dat in dit artikel gepresenteerd wordt moet als een vervolg hierop gezien worden.

Stina Aronson (1892-1956)

Mijn promotieonderzoek heeft betrekking op Stina Aronson (1892-1956), een veelzijdig en produktief auteur. Zij wordt als een belangrijk auteur beschouwd, maar deze positieve waardering staat niet in verhouding tot de behandeling in

de recente literatuurgeschiedenissen met slechts enkele regels of een kader. Met de volgende introductie van Aronson wil ik het bovenstaande illustreren.

De doorbraak van Stina Aronson kwam met de verschijning van haar roman *Hitom himlen* in 1946, 25 jaar na haar debuut. Voor die tijd bleef erkenning uit en later op deze periode terugkijkend karakteriseerde de auteur zichzelf als 'hatkyckling' van de Zweedse literatuurkritiek.⁸

Het beeld dat van Stina Aronson als auteur in de literatuurgeschiedschrijving geschetst wordt - als baanbrekend provincialist - doet evenwel geen recht aan haar veelzijdigheid. Er wordt alleen aandacht besteed aan haar werk dat na de doorbraak tot stand kwam. Van haar eerder werk en met name haar modernistische periode die zeer productief was (1928-1931, 3 romans, 1 dichtbundel en 1 drama) wordt niet gerept.

Ik wil dit met de volgende passages illustreren:

"Med romanerna *Hitom himlen* (1946) och *Den fjärde vägen* (1950) blev hon en av banbrytarna för den nya folklivsskildring, som är ett så viktigt inslag i 50-talets prosa." (Sallnäs, H. en Björck, B., *Svensk litteratur 2, 1900-talet*, 1973)⁹

"Under efterkrigstiden framträdde en ny generation av stora Norrlandsskildrare. Nestor i denna nya Norrlandsgiv var Stina Aronson (1892-1956), som sent omsider fick ett välförtjänt genombrott med romanen *Hitom himlen* (1946)..." (Olsson, B. en Algulin, I., *Litteraturens historia i Sverige*, 1987)¹⁰

Opvallend is dat in deze literatuurgeschiedenissen de behandeling van Stina Aronson veel minder tekstruimte krijgt toebedeeld dan in oudere, o.a. Linder uit 1958.¹¹ Aan Aronson worden slechts enkele regels besteed, hoewel tegelijkertijd wordt vermeld dat zij baanbrekend is geweest voor een belangrijke literaire stroming, namelijk het provincialisme. In Lönnroth, L. en Delblanc, S., *Den Svenska Litteraturen. Modernister och arbetardiktare 1920-1950*, 1989

- deel 5 van de meest recente literatuurgeschiedenis - is de plaats van Aronson nog sterker gemarginaliseerd. De tekstruimte is weliswaar met 1 pagina toegenomen, maar Aronson wordt niet in de lopende tekst doch in een kader behandeld met als titel: 'Stina Aronsons landskap'.¹² Ook in deze literatuurgeschiedenis blijft het beeld van 'provincialist' bestaan. Aangezien dit deel specifiek gewijd is aan het modernisme en de arbeidersliteratuur zou men verwachten dat in elk geval aan Aronsons modernistische periode aandacht wordt besteed.

Het doel van mijn promotieonderzoek met de titel 'Stina Aronson (1892-1956). Een literaire geschiedenis herschreven. Vrouwelijke auteurs in de Zweedse literatuurgeschiedschrijving' is onder andere antwoord te geven op de vraag welke factoren ten grondslag liggen aan dit eenzijdige beeld. Mijn onderzoek sluit aan bij drie recent verschenen dissertaties in Zweden die de receptie van vergelijkbare auteurs als onderwerp hebben: het proefschrift van Gunilla Domellöf over Karin Boye uit 1986, van Ebba Witt-Brattström over Moa Martinson uit 1988 en het proefschrift over Agnes von Krusenstjerna van Birgitta Svanberg uit 1989.¹³

Raster

In deze bijdrage wil ik ingaan op één van de vele vragen die men kan stellen bij de receptie van Aronson en deze vraag luidt: waarom is Aronsons modernisme niet terug te vinden in de Zweedse literatuurgeschiedenis?

Ik heb hiertoe een aantal eigentijdse recensies van haar werk in de periode 1928-1935 geanalyseerd m.b.t. de karakterisering van Stina Aronson als modernist.

Het beschrijvingsmodel dat ik hier toepas bestaat uit een tekstextern en een tekstintern gedeelte.¹⁴ In het tekstexterne gedeelte worden kwantitatieve vragen gesteld, bijvoorbeeld hoeveel tekst een auteur in een literatuurgeschie-

denis toebedeeld krijgt. Met het tekstinterne gedeelte wordt het tekstfragment in de literatuurgeschiedenis over de betreffende auteur geanalyseerd.

Het textinterne gedeelte van het model wordt gevormd door categorieën die op hun beurt weer zogenoemde features bevatten. De categorieën zijn: I. biografische data, II. levensloop/milieu, III. produktie, IV. Context en V. expliciete waardeoordelen.

Categorie IV, Context, is een zeer uitgebreide categorie met veel features. Met behulp van deze categorie kunnen vragen beantwoord worden zoals: in welke mate worden in de literatuurgeschiedenis de auteur en zijn/haar werk in een literaire en maatschappelijke context geplaatst en naar welke auteurs wordt verwezen?

De laatste categorie, V. Expliciete waardeoordelen, is een categorie die de waardering, die in de tekst voor onder andere het werk van de auteur expliciet uitgesproken wordt, in kaart brengt.

Het tekstinterne gedeelte beoogt kwalitatieve gegevens te genereren. Bij het toepassen van het model m.b.t. het tekstinterne gedeelte ontstaat met name bij categorie V een interpretatieruimte die relevante gegevens biedt. Voor dit materiaal zal als het ware een schaduwboekhouding - onder karakterisering - gevoerd moeten worden. De analyse van deze gegevens zal vanuit een tekst-wetenschappelijke invalshoek geschieden.

In de volgende paragrafen worden enkele recensies die m.b.v. het beschrijvingsmodel geanalyseerd zijn besproken.¹⁵ De recensies zijn voor een groot deel in hun geheel opgenomen. In de kantlijn zijn de features geplaatst waarmee de tekst ingedeeld is. Bij de bespreking van de recensies zullen steeds enkele kenmerkende passages uitgelicht worden en zal er een aanzet tot een voorlopige karakterisering gegeven worden. In dit artikel zal derhalve nog niet ten volle met de interpretatieruimte gewerkt worden.

Aangezien het tekstcorpus van dit deelonderzoek uit recensies bestaat is alleen het tekstinterne gedeelte van het beschrijvingsmodel gebruikt. Bij het analyseren van teksten uit literatuurgeschiedenissen worden, zoals reeds is

genoemd, tevens kwantitatieve gegevens in kaart gebracht met behulp van het tekstexterne gedeelte. Bijvoorbeeld hoeveel mannelijke en vrouwelijke auteurs in het register van een literatuurgeschiedenis zijn opgenomen. Wel konden enkele kwantitatieve gegevens verzameld worden m.b.t. de twee recensies waarin naast het werk van Aronson ook werk van andere auteurs besproken werd.

'Liikutuksian'

De eerste recensie is van de hand van Olle Holmberg en betreft de roman *Två herrar blev nöjda* van Sara Sand, pseudoniem voor Stina Aronson.¹⁶ De recensie staat in Dagens Nyheter van 1928.

Uit de roman wordt een enkele keer geciteerd (zie de features 3.2.2.1.2.), de recensie bevat verder beschrijvingen van de werkwijze van de auteur en beschouwingen van de recensent. In de recensie wordt niet naar andere auteurs verwezen. Het boek wordt niet samen met ander literair werk besproken. De titel van de recensie is 'Poesin och prosan' en geeft de kern aan van de analyse van de recensent, namelijk dat de roman lyrische componenten bevat. Ter illustratie is de recensie hier in haar geheel opgenomen:

Poesin och prosan.

Sara Sand: *Två herrar blev nöjda*. Albert Bonnier,

/4.2.1.2.4.1./Ingen kan tjäna två herrar, ty antingen måste han älska den ena och hata den andra eller hata den ena och hålla sig till den andra, heter det. Det är regeln./

/1.3.1./1.1./En författarinna/ som kallar sig Sara Sand/ har sökt dess

/4.1.1.2.4./ undantag och /skrivit en liten bok med titeln *Två herrar blev nöjda*./ Av de två herrarna heter den ene doktor Timper och /3.2.2.1.1./är fröken-författarinnans arbetsgivare: en ordentlig man med sinne för recept och tabeller. Den andre

liknar Scheherazades sultan, ty han fordrar av sina offer att de skola sitta uppe om

/3.2.2.1.2./nätterna och syssla med onyttiga och enerverande ting:/ "fabulera, bygga hus, klippa silhuetter, göra skuggspel, skriva små

/3.2.2.1.1./svarta figurer på vitt papper"/ Det är utgångsläget, och så

/4.2.1.2.4./börjar den lilla romanen./ Liksom man inte kan tjäna två herrar så kan man - d.v.s. kvinnan - i regeln heller inte älska två herrar, åtminstone inte på samma gång och lika mycket./

/3.2.2.1.1./Sara Sand förlöper doktor Timper, dock med dennes välvilliga tillstånd, för att fara till Paris och ha rendez-vous med herr nr

/5.1.2./2, d.v.s. fantisera och poetisera./ Resultat blir en serie små dagboksblad, stämningssminiatyrer, ordspele, meditativa frag

/3.2.2.1.1./ment och prosamelodier i capriccioso./ De handla om katter, violer, ett målarpar och några människor till, och så meddelas

/3.2.2.1.2./ det:/ "Äventyret är slut"/ Sara Sand far tillbaka till doktor /3.2.2.1.1./Timper, som bor ganska nära polcirkeln, för hans journaler och medföljer, instoppad i fällor och renskinsskor, på en och annan mera långväga sjukfärd i obygderna. Nu skulle man tro att den andra herrn, den fantasifordrande, skulle slå upp be

/5.1.2./kantskapen och känna sig förrådd, men det är inte så./ Märkvärdigt nog: ju kallare det blir kring Sara Sand, desto bättre kommer hon i beröring med sin poetiska gåvas genius, och

/3.2.2.1.2./älvarna och åsarna och lappen Sjuls Nila och/ "liikutuksian,

/5.1.2./den galna extasen"/ ge hennes funderingar ett pittoreskt behag som Porte d'Orléans med omnejd icke i samma grad kunde framkalla. Hon betraktar och gör betraktelser. Hon besvärjer sin lappsjuka genom att beskriva den. Hon skulle vilja pressa en klagan ur pennan men betänker sig och låter den göra en piruett i stället. Hon målar som det roar henne att måla och icke efter schablon. Hon spelar som hon måste spela därför att den ene av herrarna, den poetiske, vill det, och inte efter notboken. Lyssnar man, så urskiljer man oro och längtan i melodin, ömhet och inbillning, ett hjärtas slag./

O. H-g.

Na analyse van de tekst m.b.v. het model kan men constateren dat in de tekst voornamelijk de features 3.2.2.1.1., die de inhoud van het boek betreffen, voorkomen en dat grote delen van de tekst in de categorie V. expliciete waardeoordelen (5.1.2.) onder te brengen zijn. Opvallend is de koppeling literaire kwaliteit en omgeving waar de auteur zich bevindt: '...ju kallare det blir kring Sara Sand, desto bättre kommer hon i beröring med sin poetiska gåvas genius, och älvorna och åsarna och lappen Sjuls Nila och "liikutuksian, den galna extasen" ge hennes funderingar ett pittoreskt behag som Porte d'Orléans med omnejd icke i samma grad kunde framkalla.'

(Ned. vert. '... hoe kouder het wordt rond Sara Sand, des te beter komt ze in aanraking met de muze van haar poëtische gave, en de rivieren en de bergkammen en de lap Sjuls Nila en "liikutuksian, de waanzinnige extase" geven haar gedachten een pittoresk behagen dat Porte d'Orléans en omgeving niet in dezelfde mate konden oproepen.')

Aan het eind van de recensie worden tenslotte een paar karakteristieken gegeven die de tekst als speels en persoonlijk voorstellen: 'Hon skulle vilja pressa en klagan ur pennan men betänker sig och låter den göra en piruett i stället. (...) Lyssnar man, så urskiljer man oro och längtan i melodin, ömhet och inbillning, ett hjärtas slag.'

(Ned. vert. 'Ze zou een klagan uit haar pen willen persen maar bedenkt zich en laat die in plaats daarvan een pirouette draaien. (...) Luister je, dan bespeur je onrust en verlangen in de melodie, tederheid en fantasie, een kloppend hart.')

In dit fragment lijken auteur (Sand) en tekst samen te smelten, de tekst wordt als het ware gepersonificeerd.

Apollonisch

De roman *Fabeln om Valentin* uit 1929 wordt op 20 oktober van hetzelfde jaar

samen met een roman van Rudolf Värnlund door Carl-August Bolander gerecenseerd. Värnlund krijgt een foto en 155 regels toebedeeld, Sara Sand (Aronson) 75 regels, geen foto. In de recensie wordt wat het thema betreft - incest - naar 'fader' Goethe en de Duitse 'expressionistbarn' verwezen. De recensent laat blijken dat hij het gebrul en de spasmen van de expressionisten minder waardeert dan de elegante verfijning van Sand. Evenals Holmberg merkt ook hij het poetische in de tekst op, 'blek undervattenspoesi'. Bij het stuk over Värnlund valt het gebruik van de term 'dionysisch' op. De beschrijving van de stijl van Sand doet daarentegen aan het apollonische denken. De recensent waardeert beide stijlen. De persoonlijke toon in Sands boek spreekt de recensent aan, maar hij karakteriseert de roman als elitair: '...som utan tvivel tillhört det aparta och inte är skriven för de många på torgen.'

De laatste alinea over de roman van Värnlund en het deel van de recensie dat de roman van Sand (Aronson) betreft is hier opgenomen:

Ny svensk prosa.

Rudolf Värnlund: Det druckna kvarteret.

Sara Sand: Fabeln om Valentin.

(...)

/5.1.2./Trots allt är det inte fråga om att det inte är en

/3.2.2.1./mindre vanlig begåvning som skrivit/ Det druckna

/4.1.1.2.4.2.1./

kvarteret,/ en poet som själv fått något av det diony-
/4/1/1/1/ siska i blodet,/ en realistisk
berättare med både must /5.1.2./och kraft./ Han har
bara inte konstnärligt mäktat den stora uppgift han
tagit på sig; hans dionysosspel på Ryssvallen har
blivit litteratur och inte dikt. Man tänker med vemod
på vad som skulle kunnat göras av idén; motivet
hade varit värt ett mästerverk./

/3.2.2.1.1./Som den pärlmorskimrande kärnan i en exotisk drivhusfrukt

- ligger det ondas problem där också i
- /1.0./3.2.2.1./Sara Sands/ nya bok./ Närmare bestämt heter
- /3.2.2.1.1./ hennes onda incesten, denna blodskam,/ som fader /4.1.2.1.2.1.1./ Goethe en gång skrev Die Wahlverwandschaften /4.1.2.1.2.1./om/ och som senare tiders tyska expressionistbarn vrålat och tjutit sina dramer om./
- /5.1.2./Hos Sara Sand finns det ingenting av vrålet och spasmer; allt är formsäkert, elegant, balanserat. Formen är det också som man njuter i den lilla boken; det är en estetisk arabesk, full av grace och behag./
- /3.2.2.1.1./Laura, hjältinnan i historien, är en 27-årig biblioteksamanuens, oäkta dotter till en godsägare som hamnat på dårhuset. Godsägaren har en son också, Valentin, en charmerande ung herre av ett genikotteri i den lilla universitetsstaden. De båda unga finna varandra, han utan att ana något om blodsbandet, som förenar dem. Laura kämpar emot, men som vanligt växer bara begäret med kampen. Till slut lyckas hon i alla fall, men hypernervös måste hon ta tjänstledighet från biblioteket./
- /5.1.2./Det är hela fabeln, som kan låta obetydlig nog i referatet. Men det märkliga i historien är just författarinnans sätt att berätta den, den lekfulla, spirituella, personliga stilen. På varje sida, i nästan varje mening finns det en udd och en kattklo, en fyndig vändning. /
- /3.2.2.1.1./Odygdigt och rovlustet leker hon med doktor och fru Mott, förmannen på biblioteket och hans kära hustru Jensine; den Mottska genomsnittsmoralen får
- /5.1.2./då och då en rispa i skinnet./ Det blir små eleganta filosofiska aforismer om Ödet och Friheten,/ -
- /3.2.2.1.2./”Frihet, finns det ett begrepp till som går omkring och spökar i så löjligt stora kläder?” /
- Det finns kvickhet, intellektualitet. Men gudskelov något annat och mera; där finns poesi också, något av en blek undervattenspoesi. Hon förstår de sju språk som regnet talar till de

invigda; det blir en liten utsökt prosadikt när hon skildrar den lyckliga dagen i Lauras och Valentins trista historia. Eller som hon talar om pionerna, som sprutat sitt rött över trädgården, och som bakom alla principer, alla mödosamt knådade romanproblem blommar sin röda verklighet! En annan gång fäster man sig vid en rad

/3.2.2.1.2./om vinden /-”vinden, som blåser vart han vill och leker med takpannor och ger det tunga ett sken av att vara lätt”./

/5.1.2./Moralens hopliter av den stora familjen Mott skola kanhända känna sig illa berörda av den lilla boken, som utan tvivel tillhört det aparta och inte är skriven för de många på torgen. Det morbida draget är otvivelaktigt. Men där finns i denna arabesk en personlig ton, en hjärtton som får moralen att fastna i munnen på en kritiker. En såpbubbla, må vara - men det är inte bara estetiskt såpvatten som brister i ansiktet på en./

Carl-August Rolander.

De features die hier het meest voorkomen zijn features uit categorie III. Produktie, en categorie V. Expliciete waardeoordelen. In de recensie wordt uitgebreid aandacht besteed aan de inhoud van het boek en de waardering voor de tekst.

Zoals reeds is opgemerkt noemt de recensent de roman van Sand elitair, maar hij wijst ook op het persoonlijke en gracieuze van de tekst. '... det är en estetisk arabesk, full av grace och behag.' (Ned. vert. '... het is een esthetische arabeske, vol van gratie en behagen.')

'Men där finns i denna arabesk en personlig ton, en hjärtton som får moralen att fastna i munnen på en kritiker.' (Ned. vert. 'Maar er klinkt een persoonlijke toon in deze arabeske door, een ruisen van het hart dat de moraal doet verstommen in de mond van een criticus.')

Evenals in de recensie van Holmberg signaleren we hier een hoge waarde-

ring voor het gracieuze en dansante van de tekst.

Södergran

De gedichtenbundel *Tolv hav*, eveneens onder pseudoniem Sara Sand, uit 1930 wordt in *Ord & Bild* nr. 6 (1930) door Olle Holmberg gerecenseerd, samen met de bundel *Svart stad* van Artur Lundkvist. Na een inleiding van 39 regels volgt een bespreking van de bundel van Sand in 97 regels en daarna een bespreking van Lundkvists bundel in 115 regels. Wat betreft deze recensie wil ik me beperken tot twee zaken. De vergelijking die expliciet tussen Sara Sand en Edith Södergran wordt gemaakt, en de impliciete vergelijking tussen Sand en Lundkvist.

De recensie van Holmberg is hier voor een deel opgenomen. Het gedeelte over de dichtbundel van Sand is in zijn geheel overgenomen, uit het gedeelte over de bundel van Lundkvist is een aantal belangrijke passages opgenomen.

Fri vers

Av Olle Holmberg

/4.2.1.1.2.//En vår utan vårpoeter skulle vara en föga tilltalande syn för vårt sedliga - det vill, enligt vissa filosofer, säga vid seden vanda - medvetande, och för att bespara oss anblicken av ett så oregelbundet förhållande ha i vår som andra vårar en och annan bok med blommande lyrik spirat upp i skyltfönsterrabat

/1.0.//3.2.3./ terna./ Två av dem, Sara Sands/ *Tolv hav*/ och /1.0.//3.2.3./Artur Lundkvists/ *Svart stad*/ - det rimmar nästan,

/4.3./ åtminstone fritt -/ äro avfattade i det versslag om /4.2.2.1.2.1.1./vilket Kellgren skrev i polemiken med Thorild, att det stred mot den i vitterheten allmänt godkända smaken och lade hyende under

- bekvämligheten:
- /4.2.2.1.2.1.1./ nämligen fri vers./ Thorild svarade: "Jag tillstår uppriktigt att jag hundrade gånger känt rodnad för att heta poet: och blott för rimmets skull. Jag tyckte att det kastade mig så ned bland en myriad av föraktliga arbetare, att jag kände mig famla om snillets sublimes kallelse, om denna ljuva himmelska rösten
- /4.3./ till det sanna och sköna"./ Det var illa sagt, ty mycken vacker vers har varit rimmad; men det som Kellgren sade var heller inte bra. Hade han varit van att oftare läsa i sin bibel så hade han funnit såväl Höga visan som Predikaren sätta för fri vers, den ena handlande om livets skönhet, den andra om dess fåfänglighet, och vilka lyriska motiv kunna vara mera med rätta godtagna av den allmänna
- /4.1.1.2.1./ smaken?/ Det är sant att man sedan dess har blivit van att läsa fri vers om mindre fundamentala ting, och snarare har denna åldriga versform blivit en tillflykt för dem som känna modernt och märkvärdigt och ha bisarra impressioner. Men skulle inte också sådant vara poeten - vår friare broder - lov
- /5.1.2./ ligt?/ Av skaldens dispens att på en vers utan regler och regelbundenhet säga att - till exempel - två gånger två ser ut som fem och ibland tyvärr bara som tre begagnar sig i hög grad den otvivelaktigt
- /1.1./ kvinnliga varelse som/ av sig själv eller sina föräldrar är döpt till Sara Sand./ Hon har förut skrivit /4.2.2.1.2.1.1./ prosa men har där, för att återigen tala med /5.1.2./Thorild/, i någon mån "famlat om snillets sublimes kallelse"; den lilla form som hon nu har valt och som inte fordrar karaktärsteckning och inte filosofi, utan stämningar och gehör, passar henne bättre. Ingenting vore lättare än att haka upp sig på vissa icke rätt välbetänkta uttryck i hennes bok, och att t. o. m. finna hela dikter - t. ex. en som heter Goethe - stå parodien nära;

ingenting vore heller lättare än att göra boken bättre än den är: nämligen genom att utesluta en del av dess innehåll. Tolv hav rymmer den inte, inte ens, som det sägs, tolv hav av oro, men den döljer en liten källa i en stor skog, där träden fånga vindsuset och vattnet jordens gifter. Vid den källan har poeten Sara Sand fått underliga infall och har fått stämningar som dittills inte hade stått i bok, och hon säger att hon inte vet var hon har fått dem ifrån. /

/3.2.3.2./ /Jag vet inte vem som har ägt mina tankar
före mig.
Själv förvarar jag dem
åt en okänd,
samlar dem i mitt knä,
spolar dem omsorgsfullt på papperstutor
att kanske bli inslaget i en väv,
trampar den nötta trampan,
nynnar på en from bit
som hjulet lär mig
och lagar påpassligt det bristande garnet
med fukt från mina läppar. /

/4.3./ /Nej, vem har ägt ens tankar, och vem skall värdigas ta upp dem efter en?
Det vet man inte alltid./

/4.1.2.1.2.1.2./ /Däremot skulle kanske denna poet med större lätthet vara i stånd
att säga vem som före henne har ägt

/5.1.2./ hennes dikts form: skaldinnan Edith Södergran./ Det är riktigt,
tillbörligt, i viss mån önskvärt att det finns lärjungar
liksom det finns lärare, och det är inte någon
anklagelse mot dessa fria verser att konstatera, att
deras mönster ha likheter med dem som den djärva,
extatiska svenskryska flickan, en "vierge-moderne"
med drag av både vestal och älskande, av både
övermänniska och slavinna, av både nunna och
zigenerska, sjöng ut i dikter som

/5.1.2./trotsade konvention och logik./ Sara Sand är ett mildare gemyt med mera smak för stämningens miniatyrer och tankens subtilitet, och hennes oro är inte flickans som griper efter sitt öde, utan den vuxnare kvinnans, vars eviga Madame Bovary-längtan svänger henne mellan spleen och poesi. Hon söker det sinnrika, det vaga, dunkla, aningsmättade, det som skall gissas mera än tänkas, drömmas mera än ses, ty vem vet om det vore lika vackert om man

/4.3./såge det?/ Att dikta är inte bara att blotta sig, det är också att dölja sig, och språket är ibland till för att beslöja tanken. Vad återstår, då tanken är dold och bilden är beslöjad? Den stämning som ges av medvetandet att de finnas i närheten och att den ömma

/5.1.2./själen skall ana dem./ En av de dikter man minns heter Försoningen, och den må få illustrera denna dunkelt sagda karakteristik./

/3.2.3.2./Fängelseprästen:
min dotter,
läs ödmjukt de sju ångerböckerna
som jag har givit dig,
och ditt hjärta blir mjukt av frid
som en vaggsång,
som doften av stilla regn.

Jag:
Läste ödmjukt de sju likbleka böckerna.
Men mitt hjärta var hårt.
Det sov hårt och klappande
på min brits om natten
tills jag en morgon stödde skuldran mot muren
och kände hur stenarna blev varma
av solstrålar
som förgäves sökte väg
till djupet av min cell.

Då ropade mit hjärta och gav sig.
Mitt hjärta tryckte som en skälvande fågel
mot halmen, mot den smeksamma stenen,
öppnat, sju gånger genomborrat
men vid liv./

/5.1.2./

/Artur Lundkvist är också en fri poet, men därjämte
/4.1.1.1.2.1./ en ovanligt frisk./ Hans
förebilder komma icke /3.2.3./österifrån, utan från
väster./ En av hans dikter heter /4.1.2.1.2.1.1./kort
och gott Sandburg, Amerika,/ och från denne
sångare, som har besjungit Chicago under bilden av
en skrattande boxare, som ännu inte har förlorat
någon match, har Artur Lundkvist tydligen lånat
mycket i sättet att se och sättet att skriva./ Även
/4.1.2.1.2.1.1./Edgar Lee Masters har han valt till
lärare,/ och namnet Sherwood Anderson har också,
tydligen med rätta, nämnts i samband med denne
poet. Det är alltså stamträdet; låt oss nu se på
telningen!/
/4.1.2.1.2.1.1./

(...)

/3.2.3.1./

/Sorglöst liv heter just en dikt som må citeras,/ även
/5.1.2./med risk att en av de ungdomliga raderna är
en smula väl ungdomlig och väl animal för denna
aktningvärda tidskrift:/

/3.2.3.2.///Vi red snabbt som vinden
vi bar våra huvun högt
under solen, under molnen.
I gästfria hus
rann vinet natten lång,
rann blodet natten lång
ur kärleksfulla sår.
Med vita tänder bet vi
kring pipans skaft,
i oxars kött

och kvinnors länder -
Och högt i rymden
sjöng våra hjärtan -/

/4.1.2.2.4.2.1.1./

/Det är vad Nietzsche skulle ha kallat för/ en blond
/5.2.1./best som har författat dessa rader, blodfull,
okomplicerad, öppen, ytlig, ädelmodig och rå. /

(...)

/5.1.2.//Man kan med en viss avsiktlig dubbeltydighet kalla Artur Lundkvist
för en kraft i vår unga litteratur, och hans poetiska
värde är redan så stort att förlaget nästa gång utan
risk för protester säkerligen kan stava hans namn på
titelbladet med stora begynnelsebokstäver./

In de recensie zijn enkele gedichten van Sand en Lundkvist in hun geheel
opgenomen (features 3.2.3.2.) en kunnen grote delen van de tekst in categorie
V (expliciete waardeoordelen) ondergebracht worden.

In deze recensie wordt meer dan in de vorige twee recensies naar ander au-
teurs verwezen en vergelijkingen getrokken, d.w.z. de auteur en het werk zijn
meer in een context geplaatst (categorie IV). Een opvallende vergelijking is die
tussen Södergran en Sand.

De recensent beschrijft een gedicht van Sand waarin door de ik-persoon ge-
zegd wordt dat ze niet weet wie haar gedachten voor haar heeft bezeten. De
recensent geeft als commentaar dat ze wel kan weten wie de vorm van haar
gedachten vóór haar heeft gehad, namelijk Edith Södergran. Sand kan als een
'lärjunge' van Södergran gezien worden, maar 'det är inte någon anklagelse
mot dessa fria verser att konstatera, att deras mönster ha likheter med dem som
den djärva, extatiska svensk-ryska flickan, en 'vierge-moderne' med drag av
både vestal och älskande, av både övermänniska och slavinna, av både nunna
och zigenerska, sjöng ut i dikter som trotsade konvention och logik.' (Ned. vert.
'deze vrije verzen treft geen enkel verwijt als we constateren dat hun patroon
gelijkenissen heeft met de verzen die het overmoedige, extatische

Zweeds-Russische meisje, een "vierge-moderne" met trekken van zowel een Vestaalse maagd als een minnares, van zowel een Übermensch als slavin, van zowel een non als een zigeunerin, heeft uitgezongen in gedichten die conventie en logica trotseerden.'

Het beeld dat Holmberg hier van Södergran schetst verenigt twee tegengestelde vrouwbeelden in zich, maagd en minnares, Übermensch en slavin, non en zigeunerin. In de volgende passage wordt een minder lyrische karakteristiek van Sand gegeven. Zij wordt vergeleken met een Madame Bovary, een volwassen vrouw, 'ett mildare gemyt med mera smak för stämningens miniatyrer och tankens subtilitet.' (Ned. vert. 'een milder karakter met meer smaak voor de miniaturen van het gemoed en de subtiliteit van het intellect.' Het beeld van Sand is meer statisch terwijl het beeld van Södergran als dynamisch gekenschetst kan worden.

Uit de karakterisering van Artur Lundkvist spreekt ook een dynamiek. Lundkvist is 'ovanligt frisk'. Hij heeft ook enkele voorbeelden, maar die heeft hij zelf gekozen, 'har han valt till läraren'. Lundkvist is geen 'lärjunge', maar een 'telning'. Holmberg sluit de recensie af met de opmerking dat Lundkvists poëtische waarde al groot is, 'en kraft i vår unga litteratur'. Sand is de volwassen vrouw, wier rol gespeeld is, Lundkvist the young coming man!¹⁷

'Lagerkvisteri'

De volgende recensie betreft het drama *Syskonbädd* uit 1931 en eveneens geschreven onder de pseudoniem Sara Sand. De recensie is van Carl-August Bolander en stond in Dagens Nyheter van 6 mei 1931.

Deze korte recensie is in haar geheel opgenomen:

Ett lagerkvisteri
Sara Sand: Syskonbädd

- /4.2.1.2.4.1./ /Ospelad dramatik brukar ju inte precis finna förläggare i Sverige./ Men Sara Sand/ har kallat sitt drama för en novell i tre akter och på så vis fått det
- /5.1.2./tryckt./ På sätt och vis har hon också rätt - hennes opus har mycket litet med dramatik att göra och skulle på sin höjd kunna spelas som parodiskt spex./
- /1.0./1.1./ Författarinnan har förut - åtminstone som Sara Sand -/ skrivit ett par prosaarabesker,/ som vittnat om formtalang och graciös kvickhet./ Men det lurande esteteriet måste ha blivit henne övermäktigt./
- /5.1.2./ Hennes /3.2.3./5.1.2./ diktsamling 'Tolv hav'/ var knappast något mer än ett efterapningsförsök/ i Edit Södergran-maneret./
- /4.2.2.1.2.1.2./ Och hennes novelldrama är också efterklängen,/ det rena lagerkvisteriet./
- /5.1.2./ En nervsjuk kvinna flyr från ett sjukhem med /ett /4.2.1.1.3.2.1./ band Whitman/ i kappsäcken och hyr sig ett rum vid /3.2.2.1.1./Havet. Målaren, som blivit utkörd ur rummet hon hyr, kommer och får ligga på golvet hos henne över natten. På morgonen är skandalen färdig; hon blir uppsagd, hennes man kommer och hämtar henne, hon försvinner ner till Havet./
- /5.1.2./ Det är - som man hör - en något tunn spik att koka /4.1.1.1.1.1./ett drama på./ Men hon har inte sparat på de modernistiska kryddorna i soppan. Tilljordheten och
- /5.1.2./ Falsa djupsinnet./ Hennes människor äro inte /4.2.2.1.1.2.1./ vanligt kött och blod, men kosmiska dimfigurer,/ /4.2.1.2.3.2.1./ som springa omkring på Lagerkvists jordglob/ och /5.1.2./tala blåstrumpelyrik./ Kvinnan-hjältinnan är ju nervsjuk, hennes tal får man förlåta henne. Men alla hennes figurer tala så där ansträngt; där finns en pensionatsvärdinna som talar om hur hon stirrar sig själv tom./

/5.1.2./

Det hela är ett esteteri, som kanske skulle kunna /4.2.2.1.2.1.1./ spelas som en spexparodi med t.ex./ titeln 'Fruen til /4.2.1.1.1.1./Havet'./ Men säkert finns det också ist-esteter som skola ta det på allvar./

C.-A.B.

Uit de analyse blijkt dat de recensie vele waardeoordelen bevat. De nummers 5.1.2. komen regelmatig voor. Drie keer wordt naar Lagerkvist verwezen, een keer naar Södergran (categorie IV) De eerdere 'prosaarabesker' worden positief gewaardeerd ('som vittnat om formtalang och graciös kvickhet'), de genoemde dichtbundel en het drama zijn volgens de recensent slappe aftreksels die Sand heeft gebrouwen ('ett efterapningsförsök', 'efterklagen'). Zoals uit deze recensie blijkt kan Bolander, in tegenstelling tot de roman *Fabeln om Valentin*, dit leesdrama niet waarderen.

In deze recensie gebruikt Bolander in tegenstelling tot de eerder besproken recensie uit 1929 de term 'modernisme': 'Men hon har inte sparat på de modernistiska kryddorna i soppan. Tillgjordheten och Falska djupsinnet.' (Ned. vert. 'Ze is niet zuinig geweest met de modernistische kruiden in de soep. Aanstellerij en Valse Diepzinnigheid.') Door de kruiden bij hun naam te noemen geeft de recensent blijk van een lage waardering van het modernisme. En door Sand als een kokkin in de keuken te plaatsen geniet zij niet langer dezelfde status als de danseres die gracieus een pirouette draait.

Het zal interessant zijn te onderzoeken hoe het werk van Aronson uit deze periode in latere recensies en artikelen wordt besproken. Uit recensies en artikelen na de periode 1928-1935 - die in dit bestek niet nader worden geanalyseerd - kunnen wel al enige punten worden gedestilleerd. Aronson wordt in het algemeen als een exclusieve, moeilijke schrijver gezien, in de jaren veertig wordt haar werk uit de periode 1928-1931 expliciet als modernistisch gereciperd.¹⁸ Dat Aronsons modernistische periode in de literatuurgeschie-

denis eveneens zou moeten worden behandeld spreekt ook uit een artikel in Dagens Nyheter in 1962, waarin Ann Margret Dahlquist-Ljungberg reageert op een artikel over Aronson van Ingemar Hedenius, enkele weken eerder. Zij wijst erop dat Hedenius alleen Aronsons latere werk bespreekt en ze stelt dat Aronson modernist was vóór de Fem unga.

Sexespecifiek

Welke conclusies kunnen we nu met betrekking tot de receptie van Stina Aronson en haar modernistische werk in de besproken recensies trekken?

Uit de recensies blijkt dat het modernisme van Sand/Aronson niet herkend wordt of als niet origineel wordt beschouwd (Bolander, 1929 en 1931). Het is opvallend hoe drastisch de waardering van Bolander voor Sand/Aronson van positief naar negatief uitvalt. Het gracieuze en persoonlijke in de stijl van Sand/Aronson wordt hoger gewaardeerd dan het meer uitgesproken modernistische. Het modernisme wordt in die tijd met het dionysische, het wilde en vooral het jonge (mannelijke) geassocieerd. (Holmberg, 1930)

Een karakterisering die m.i. sexespecifiek genoemd kan worden, is de beschrijving van de relatie tussen leermeester-leerling. Bij Aronson wordt deze als passief omschreven, bij Lundkvist als actief (Holmberg, 1930). Verdere studie zal moeten uitwijzen of vrouwelijke auteurs vaker als passief ten opzichte van beïnvloeding worden beschreven dan mannelijke auteurs.

Een interessant verschijnsel is het feit dat het werk van de auteur alsof vaak beschreven wordt alsof het een vrouw betrof. Het gracieuze en behaagvolle wordt benadrukt (Holmberg, 1928; Bolander, 1929 en 1931) en hoog gewaardeerd.

In de recensie van Holmberg uit 1928 lijkt ten slotte Sara Sands dichterlijke kwaliteit voort te vloeien uit de omgeving waarin ze zich bevindt, het schenkt de recensent 'ett pittoreskt behag'. Het geografisch aspect speelt hier een

belangrijke rol bij de waardering. Het zal interessant zijn te onderzoeken of dit in andere recensies ook een positieve rol speelt en of dit bijgedragen heeft tot het beeld van Aronson als provincialist in de Zweedse literatuurgeschiedenis.¹⁹

De meeste recensies waren geschreven door mannelijke critici. De vrouwen die Stina Aronson ook gerecenseerd hebben zijn: Karin Boye, Margit Abenius en Hagar Olsson. Na haar dood neemt het aantal vrouwelijke recensenten iets toe, maar het blijven voornamelijk mannelijke recensenten, onder meer Knut Jaansson en Artur Lundkvist.

Mijn hypothese dat het nogal wat uitmaakt of de recensent een man of een vrouw is, wordt bevestigd door het onderzoek van Rosengren naar het literaire referentiekader in Zweden.²⁰ Hij heeft voor de periode van 1953-1976 onderzocht naar welke andere auteurs er in recensies van literair werk verwezen wordt. Uit een reeks recensies kan men volgens Rosengren een aanzet tot canonisering aflezen. Ongeveer 15% van de recensies in die periode waren geschreven door vrouwelijke critici en 20% van de recensies gingen over vrouwelijke auteurs. Aan vrouwelijke critici werd twee keer zo vaak een boek van een schrijfster ter recensie gegeven dan aan mannelijke recensenten. Als de vrouwelijke critici werk van vrouwelijke auteurs recenseerden, verwezen ze meer naar andere vrouwelijke auteurs. De cijfers van Rosengren spreken verder voor zich, de enige vrouwelijke auteurs waarnaar zo vaak verwezen werd dat ze bij naam genoemd konden worden in de tabellen waren Edith Södergran en Sara Lidman.²¹

Uit de cijfers van Rosengren blijkt een groot kwantitatief verschil. Kwalitatief gezien heb ik ook verschillen kunnen constateren, waarvan ik hier een voorbeeld wil noemen.

De recensies van Karin Boye en Georg Svensson van Aronsons roman *Medaljen över Jenny* uit 1935 vertonen een paar opmerkelijke verschillen. Beide recensies gingen over drie romans die een literaire prijs hadden gewonnen, waarvan de roman van Aronson er een was. Svensson bespreekt heel

uitvoerig de andere twee, romans van mannelijke auteurs, de roman van Aronson bespreekt hij nauwelijks, want hij moet bekennen 'att jag varit oförmögen att få något begrepp om.'²²

Karin Boye besteedt aan alle drie de romans ongeveer evenveel aandacht. Het boek van Aronson bespreekt ze als eerste. Uit haar recensie blijkt dat ze het hoofdthema, namelijk de keuze die de vrouw tussen werk/carrière en liefde moet maken, vanuit haar eigen positie als werkende vrouw kan begrijpen en bespreken.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat het modernisme van Sand/Aronson niet beantwoordde aan het modernisme zoals dat door mannelijke critici rond 1930 werd beschreven. Het modernisme van Södergran is meer verwant aan het jonge en dynamische dat Holmberg in een dichter als Lundkvist zo waardeert. In de latere Zweedse literatuurgeschiedschrijving zou het Lundkvist-modernisme als dominante stem naar boven komen drijven.²³

In literatuurgeschiedenissen zou echter plaats moeten zijn voor een veelheid van stemmen. Of zoals Maaïke Meijer (daarbij verwijzend naar o.a. Gilbert en Gubar) het omschrijft, het cultureel monisme dient vervangen te worden door een cultureel pluralisme.²⁴ Zij stelt voor 'om het literaire systeem op te vatten als een pluralistisch systeem, als een samenstel van verschillende literaire circuits, elk met hun inherente ontwikkeling, hun eigen canon en avantgarde.'²⁵ Zij kiest echter eerst voor een herinterpretatie van werk van Nederlandse dichters omdat zij de 'obligate reeks portretten' een 'herhaling van de traditionele literatuurgeschiedenis' vindt en merkt op dat buitenlandse vrouwenliteratuurgeschiedenissen juist vaak aan dat euvel lijden.²⁶ Men zou haar werk in zekere zin een anti-literatuurgeschiedschrijving kunnen noemen.

Dat redacties van vrouwenliteratuurgeschiedenissen met open ogen een even stereotiepe 'nieuwe' literatuurgeschiedenis zouden kunnen samenstellen, ben ik met Meijer eens. Door in mijn promotieonderzoek een voorstel voor een

tekst over Stina Aronson op te nemen - waarin alle facetten van haar oeuvre belicht worden -, wil ik evenwel een eventueel eenzijdige sexespecifieke behandeling van vrouwelijke auteurs in de literatuurgeschiedschrijving doorbreken.

LITERATUUR:

- Aspelin, K., *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* Stockholm, 1975.
- Broomans, P., 'Dezelfde dromen, veranderde vormen. Zweedse schrijfsters 1880-1880' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 2, februari 1986, p.83-98.
- Broomans, P., Klok, J. en Kronig, J., 'Zichtbaar onzichtbaar. De positie van vrouwelijke auteurs in de Scandinavische literatuurgeschiedschrijving' in *Vrouw'n, Letter'n, Groning'n. Vrouwenstudies in onderwijs en onderzoek van de Literaire Faculteit*, Groningen, 1986, p.102-107.
- Broomans, P., Klok, J. en Van der Liet, H., 'Naar een beschrijvingsmodel. Inhoudsanalytische perspectieven, vrouwelijke auteurs en literatuurgeschiedschrijving' in *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 9e jrg. nr. 1&2, 1988, p.15-30.
- Dalager, S. & Mai, A.M., *Danske kvindelige forfattere 1-2*. Kopenhagen,

1982.

- Dean, M.R., 'Strövtåg genom den nyaste schweiziska litteraturen' in *Allt om böcker*, nr. 2, 1990, p.33-37.
- Domellöf, G., *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, Umeå, 1986.
- Domellöf, G., 'Språket som handling' in *Kvinnolitteraturforskning III. Text tolkning-värdering*. Rapport från arbetsseminarium 14-15 nov. 1980 (red. Karin Westman Berg & Birgitta Onsell), Uppsala, 1981, p.113-122.
- Engelstad, I. et al (red.), *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, Bind 1, Oslo, 1988, Bind 2, Oslo 1990, Bind 3, Oslo, 1990.
- Holmquist, I. & Witt-Brattström, E., *Kvinnornas Litteratur Historia del II*, Stockholm, 1983.
- Klok, J. en Van Riemsdijk, M., 'Van zeepkookster tot kikvorsvrouw. Noorse schrijfsters 1880-1980' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 3, mei 1986, p.18-33.
- Kronig, J. 'Het verlaten van de gesloten ruimte. Deense schrijfsters 1880-1980' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 1, november 1985, p.13-25.
- Linder, E. Hj., *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Fem decennier av nittonhundratalet*. 1, Stockholm, 1958.
- Lönnroth, L. & Delblanc, S., *Den Svenska Litteraturen. Modernister och arbetardiktare 1920-1950*, Stockholm, 1989.
- Meijer, M., *De Lust tot Lezen. Nederlandse dichtersessen en het literaire systeem*, Amsterdam, 1988.
- Olsson, B. & Algulin, I., *Litteraturens historia i Sverige*, Stockholm, 1987.
- Ramnefalk, M.L. & Westberg, A. (red.), *Kvinnornas Litteratur Historia*, del I, Stockholm, 1981.
- Rasmusson, M., *Lång väg hem. En bok om Stina Aronson*, Stockholm, 1968.
- Rosengren, K.E. & Thavenius, J., *Litteratursociologi*. Stockholm, 1970.
- Rosengren, K.E., *The Climate of Literature. Sweden's Literary Frame of Reference, 1953-1976*, Cultural Indicators, The Swedish Symbol System, 1945-1975, Report No. 5, Lund, 1983.
- Sallnäs, H. & Björck, S., *Svensk litteratur 2. 1900-talet*, Stockholm, 1973.
- Svanberg, B., *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, Stockholm, 1989.
- Tijdschrift voor Skandinavistiek*, zesde jaargang, nr. 2, 1985.
- Witt-Brattström, E., *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*, Stockholm,

1988.

Recensies

- Olle Holmberg, 'Poesin och prosan' in *Dagens Nyheter*, 13 november 1928.
Carl-August Bolander, 'Ny svensk prosa' in *Dagens Nyheter*, 21 oktober 1929.
Olle Holmberg, 'Fri vers' in *Ord & Bild*, h. 6., 1930 p.316-318
C.-A.B., 'Ett lagerkvisteri', in *Dagens Nyheter*, 6 mei 1931
Karin Boye, 'Natur och Kulturs prisromaner' in *Social-Demokraten*, 31 oktober 1935.
Georg Svensson, 'Natur och Kulturs prisromaner' in *BLM*, 1935, nr. 9, p.53-55.
NN, 'Två kvinnoprofiler' in *Social-Demokraten*, 4 november 1942
B. B-n, 'Ett finnmarksepos' in *Dagens Nyheter*, 18 november 1946
Örjan Lindberger, 'Den allvarliga konsten att tiga' in *Vj*, 1952, nr. 10.
Ingemar Hedenius, 'Minnesbilden' in *Dagens Nyheter*, 11 maart 1962.
Ann Margret Dahlquist-Ljungberg, 'Sara Sand och Stina Aronson' in *Dagens Nyheter*, 18 maart 1962.

NOTEN

1. In een drietal artikelen over Scandinavische vrouwenliteratuur werd dit gegeven uitgewerkt: Jytte Kronig, 'Het verlaten van de gesloten ruimte. Deense schrijfsters 1880-1980' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 1, november 1985, p.13-25. Petra Broomans, 'Dezelfde dromen, veranderde

- vormen. Zweedse schrijfsters 1880-1980' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 2, februari 1986, p.83-98. Janke Klok en Marja van Riemsdijk, 'Van zeepkookster tot kikvorsvrouw. Noorse schrijfsters 1880-1980' in *Sarafaan*, Eerste jaargang, nummer 3, mei 1986, p.18-33.
- 2.Enkele titels: Dalager, S. & Mai, A.M., *Danske kvindelige forfattere 1-2*. Kopenhagen, 1982. Ramnefalk, M.L. & Westberg, A. (red.), *Kvinnornas Litteratur Historia*, del I, Stockholm, 1981. Holmquist, I. & Witt-Brattström, E., *Kvinnornas Litteratur Historia* del II, Stockholm, 1983. Engestad, I. et al (red.), *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, Bind 1, Oslo, 1988, Bind 2, Oslo 1990, Bind 3, Oslo, 1990. In dit verband dient te worden opgemerkt dat er over niet al te lange tijd een Scandinavische vrouwenliteratuurgeschiedenis zal verschijnen.
- 3.Zie Skyum-Nielsen, E., 'Hovedtendenser i dansk litteratur 1960-1985' in *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, zesde jaargang, nr. 2, 1985. Brandrud, R., 'Norsk litteratur 1960-85; Romantikkens krampetrekningen' in *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, zesde jaargang, nr. 2, 1985. Myrdal, J., 'Folkhemmet ord. Anteckningar kring den svenska litterära scenen' in *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, zesde jaargang, nr. 2, 1985.
- 4.Martin R. Dean, 'Strövtåg genom den nyaste schweiziska litteraturen' in *Allt om böcker*, nr. 2, 1990, p.33-37.
- 5.Zie: Broomans, P., Klok, J. en Kronig, J., 'Zichtbaar onzichtbaar. De positie van vrouwelijke auteurs in de Scandinavische literatuurgeschiedschrijving' in *Vrouw'n, Letter'n, Groning'n. Vrouwenstudies in onderwijs en onderzoek van de Literaire Faculteit*, Groningen, 1986, p.102-107.
- 6.Zie: Broomans, P., Klok, J. en Van der Liet, H., 'Naar een beschrijvingsmodel. Inhoudsanalytische perspectieven, vrouwelijke auteurs en literatuurgeschiedschrijving' in *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 9e jrg. nr. 1&2, 1988, p.15-30.
- 7.Petra Broomans en Janke Klok, 'Eeuwig zingen de schrijfsters', lezing gehouden op 17 oktober 1989 in het kader van de lezingencyclus van de werkgroep Vrouwenstudies Letteren.
- 8.Rasmusson, M., *Lång väg hem. En bok om Stina Aronson*, Stockholm, 1968, p.211.
- 9.Sallnäs, H. & Björck, S., *Svensk litteratur 2. 1900-talet*, Stockholm, 1973, p.387.
- 10.Olsson, B. & Algulin, I., *Litteraturens historia i Sverige*, Stockholm, 1987,

- p.518. Opmerkelijk is overigens dat deze passage te vinden is in een kader met de titel: 'Sara Lidman och den nya Norrlandsskildringen'. Op p.517 staan drie regels over Stina Aronson van een meer neutrale strekking.
- 11.Linder, E. Hj., *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Fem decennier av nittonhundratalet*. 1, Stockholm, 1958, p.535-541.
  - 12.Lönnroth, L. & Delblanc, S., *Den Svenska Literaturen. Modernister och arbetardiktare 1920-1950*, Stockholm, 1989, p.74.
  - 13.Domellöf, G., *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, Umeå, 1986. Witt-Brattström, E., *Moa Martinson. Skrift och drift i trettioalet*, Stockholm, 1988. Svanberg, B., *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, Stockholm, 1989.
  - 14.Zie noot 6.
  - 15.Een recensie definieer ik met Rosengren als een artikel in een krant of een tijdschrift dat een pas uitgekomen literair werk behandelt, beschrijft, analyseert en/of waardeert. Rosengren, K.E., 'Sociologiska aspekter på det litterära systemet' in Rosengren, K.E. & Thavenius, J., *Litteratursociologi*. Stockholm, 1970, p.145.
  - 16.Stina Aronson gebruikte dit pseudoniem in de periode 1928-1931. Voor de autobiografische roman *Feberboken*, die in 1931 verscheen, gebruikte Aronson het pseudoniem Mimmi Palm.
  - 17.Stina Aronson heeft overigens in de autobiografische roman *Feberboken* (1931), waarin de briefwisseling tussen Aronson en Artur Lundkvist verwerkt is, het gesexualiseerde vrouwbeeld van Lundkvist en andere jonge modernisten ter discussie gesteld. Zie: Witt-Brattström, 1988, p.92-97 en Domellöf, G., 'Språket som handling' in *Kvinnolitteraturforskning III. Text-tolkning-värdering*. Rapport från arbetsseminarium 14-15 nov. 1980 (red. Karin Westman Berg & Birgitta Onsell), Uppsala, 1981, p.113-122.
  - 18.Zie onder andere: NN, 'Två kvinnoprofiler' in *Social-Demokraten*, 4 november 1942 ('Stina Aronson - en gång den expressionistiska Feberbokens hysteriska Sara Sand - har mognat och samlat sig till en psykologisk roman av mera ovanligt slag.'). B. B-n, 'Ett finnmarksepos' in *Dagens Nyheter*, 18 november 1946 ('Det har lockat Stina Aronson - liksom andra modernister - in på ett äventyrligt bildspråk'). Örjan Lindberger, 'Den allvarliga konsten att tiga' in *Vj*, 1952, nr. 10 (over

- Aronsons werk uit de periode 1926-1931: 'Dessa böcker vittnar om att Stina Aronson dragits mycket starkt till den litterära modernismen, till Edit Södergran, D.H. Lawrence och Walt Whitman och till deras efterföljare bland fem unga i Sverige.'
19. Aspelin noemt in zijn boek *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* uit 1975 enkele verklaringen die de traditionele geschiedschrijving gebruikt voor veranderingen in literaire systemen. Men geeft psychologisch-biografische verklaringen, 'Runebergs diktning sågs som ett utflöde av diktarens egen kraftfulla, manliga personlighet' en verklaringen van sociaal-psychologische aard, 'renässansens konst var en frukt av den "första moderna människan."'") Dit soort verklaringen worden ook in recensies gehanteerd of althans aanzetten daartoe gegeven.
  20. Rosengren, K.E., *The climate of Literature. Sweden's Literary Frame of Reference, 1953-1976*. Cultural Indicators, The Swedish Symbol System, 1945-1975, Report No. 5, Lund, 1983.
  21. Het is in dit verband interessant om erop te wijzen dat Edith Södergran, zoals uit de recensies blijkt, Stina Aronson in hoge mate heeft geïnspireerd en dat Stina Aronson door Sara Lidman als haar literaire moeder wordt beschouwd, zie de brieven van Sara Lidman aan Stina Aronson, 'Storkram (...) från Din litterära Dotter Sara' (Universitetsbiblioteket Uppsala, Handskriftsafdeleningen).
  22. Karin Boye, 'Natur och Kulturs prisromaner' in *Social-Demokraten*, 31 oktober 1935. Georg Svensson, 'Natur och Kulturs prisromaner' in *BLM*, 1935, nr. 9, p.53-55.
  23. Het modernisme was - zoals uit de recensies van Bolander geproefd kan worden - rond 1930 in Zweden nog niet een ten volle geaccepteerde literaire stroming. Door een programmatische literatuurkritiek van onder meer Artur Lundkvist zou het modernisme in deze periode later in de literatuurgeschiedschrijving wel als een dominante stroming worden gekarakteriseerd, zie o.a. Witt-Brattström, 1988, p.177-207.
  24. Maaïke Meijer, *De Lust tot Lezen. Nederlandse dichtersessen en het literaire systeem*, Amsterdam, 1988, p.290.
  25. Meijer, 1988, p.15.
  26. Meijer, 1988, p.9.